

БӨЛІМ: BUKETOV UNIVERSITY / UNIVER / СТУДЕНТ

Мағжанның ақындық әлемі: көркемдік жүйе және тілдік шеберлік

ЖАРИЯЛАНДЫ 10.12.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР ақындық әлем, көркемдік жүйе, Мағжан Жұмабаев, метафоралық өрнек, модернистік бағыт, поэтикалық образ, символизм, тілдік шеберлік, эстетикалық таным	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/185683/
--------------------------	--	--

Нигматулла Сабина Нұрполатқызы

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық
Зерттеу университеті Филология факультеті

Ғылыми жетекші: **Бабашов Азат Мақсұтбекұлы**

Филология ғылымдарының кандидаты

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада қазақ поэзиясының көрнекті өкілі Мағжан Жұмабаевтың ақындық әлемі оның көркемдік жүйесі мен тілдік шеберлігі тұрғысынан жан-жақты талданады. Зерттеу барысында ақын шығармаларындағы символдық бейнелеу дәстүрі, ұлттық-рухани ой-санаға қатысты идеялық желілер және модернистік эстетиканың ұлттық әдебиетпен сабақтастығы қарастырылады [Қирабаев, 1995]. Мағжан поэзиясының негізгі ерекшеліктері – сезімдік тереңдік, ішкі психологиялық иірімдер, поэтикалық образдардың нәзік әрі күрделі өрілуі, сондай-ақ тілдік-стильдік жаңашылдық болып табылады [Әбдірахманов, 2014]. Ақынның көркемдік жүйесін айқындайтын басты тұстардың бірі – оның символизм мен романтизм элементтерін ұлттық сана, еркіндік идеясы және адам жанының философиялық табиғатымен ұштастыра білуі [Нұрғали, 2001]. Сонымен бірге Мағжанның сөз құраудағы шеберлігі, метафоралық ойлау тәсілдері, дыбыстық үйлесім мен ырғақтылыққа мән беруі қазақ өлеңін жаңа көркемдік биікке көтергені анықталады [Жұмаділов, 2010]. Мақалада мәтіндік талдау мен салыстырмалы әдістер негізінде ақын шығармаларының тақырыптық, идеялық және стильдік ерекшеліктері жүйеленіп, Мағжан Жұмабаевтың қазақ әдебиетінің модернистік арнасын қалыптастырудағы рөлі ғылыми тұрғыда негізделеді.

Кілтті сөздер: Мағжан Жұмабаев, ақындық әлем, көркемдік жүйе, поэтикалық образ, тілдік шеберлік, символизм, метафоралық өрнек, модернистік бағыт, эстетикалық таным.

Кіріспе

Қазақ әдебиетінің ХХ ғасырдағы өсу жолында Мағжан Жұмабаев есімі айрықша орын алады. Оның поэзиясы ұлттық рухани болмыстың терең қатпарларын ашып, көркемдік ойлау жүйесіне жаңа сапа алып келген құбылыс болып табылады. Мағжанның лирикасы – сезім мен сана тұтастығын, ұлттық дүниетаным мен әлемдік эстетиканың тоғысын көрсететін поэтикалық феномен. Ақын шығармаларындағы тілдік өрнектердің байлығы, бейнелеу құралдарының алуан түрлілігі және стильдік жаңашылдығы қазақ поэзиясының көркемдік табиғатын кеңейтіп, әдеби даму үдерісіне жаңа бағыт ұсынды. Сондықтан Мағжанның ақындық әлемін жүйелі түрде талдау – қазіргі әдебиеттану ғылымындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі – Мағжан Жұмабаев поэзиясының көркемдік-эстетикалық мәнін терең ашу арқылы оның поэтикалық жүйесінің ұлттық әдебиеттегі орны мен ықпалын айқындау қажеттілігімен байланысты. Ақынның символдық бейнелеу үлгілері, тілдік шеберлік деңгейі, лирикалық қаһарманның психологиялық болмысы және жаңашыл көркемдік тәсілдері әдебиеттану ғылымы тарапынан жан-жақты қайта қарауды талап етеді. Бұл поэтикалық құбылыстарды ғылыми талдау Мағжан шығармашылығының ішкі заңдылықтарын, эстетикалық ұстанымдарын және стильдік ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Мақаланың негізгі мақсаты – Мағжан Жұмабаевтың ақындық әлемін кешенді түрде зерттей отырып, оның көркемдік жүйесін, тілдік өрнектерін және әдебиетке енгізген жаңашылдықтарын ғылыми тұрғыдан тұжырымдау. Осы мақсатқа жету үшін ақын поэзиясының идеялық-тақырыптық ерекшеліктері, образдық әлемі, поэтикалық тіл құрылымы және стильдік доминанттары талданады. Сонымен қатар Мағжан поэзиясының зерттелу деңгейі де қазіргі әдебиеттану ғылымында өзіндік мәнге ие. Ақын шығармашылығы туралы әр кезеңде түрлі ғалымдар пікір білдіріп, оның поэтикалық жаңашылдығын айқындауға ұмтылды. Дегенмен Мағжан қолданған көркемдік жүйені тұтас құрылым ретінде қарастыру, оның тілдік-стильдік ерекшеліктерін жүйелі талдау әлі де толық аяқталған бағыт емес. Тілдік шеберліктің ішкі табиғатын ашу, образдар дүниесінің философиялық астарларын анықтау және ақынның символдық ойлау ерекшеліктерін ғылыми негізде түсіндіру – бүгінгі әдебиеттанудың алға қоятын маңызды міндеттерінің бірі. Бұл ізденіс Мағжан поэзиясының табиғатын терең танып, ұлттық өлең өнерінің дамуындағы эволюциялық өзгерістерді айқындауға мүмкіндік береді. Кіріспеде атап өтуге болатын тағы бір маңызды жайт – Мағжан поэзиясын кең контексте қарастыру қажеттілігі. Ақын мұрасын тек ұлттық әдебиет шеңберінде ғана емес, әлемдік модернистік ағымдармен сабақтастыра талдау оның шығармашылық

табиғатын кеңірек пайымдауға жол ашады. Мағжанның символизмге жақын поэтикалық жүйесі, тілдік жаңашылдықтары, көркемдік түйсігінің сезімталдығы – сол дәуірдегі әдеби процестердің жалпы бағыттарымен үндесіп жатқан құбылыстар. Сондықтан ақын шығармаларын тарихи-әдеби орта, сол кезеңдегі рухани жағдай, мәдени өзгерістер және ұлттық сананың жаңғыру үдерістерімен байланыстыра зерттеу – жұмыстың әдіснамалық негізін құрайды. Жалпы алғанда, бұл зерттеудің теориялық және практикалық маңызы зор. Теориялық тұрғыдан алғанда, мақалада Мағжан поэзиясының көркемдік болмысы мен тілдік құрылымы жаңа тәсілдермен сараланып, әдебиеттанудағы қазіргі бағыттарға сәйкес жаңа ғылыми тұжырымдар ұсынылады. Практикалық маңызы – бұл материалдар жоғары оқу орындарындағы қазақ әдебиеті, поэтика, мәтінтану пәндерінде, сондай-ақ ғылыми-зерттеу жұмыстарында қосымша дерек ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Осылайша, мақалада Мағжан Жұмабаев шығармашылығы терең әрі жан-жақты қарастырылып, оның поэтикалық әлемінің құрылымдық және стильдік ерекшеліктерін ашу арқылы қазақ әдебиетінің көркемдік дамуындағы орны айқындалады.

I БӨЛІМ. МАҒЖАН ПОЭЗИЯСЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЖҮЙЕСІ

Мағжан Жұмабаевтың поэзиясы қазақ әдебиетіндегі көркемдік ізденістердің биік шыңдарының бірі болып саналады. Оның шығармашылық әлемі сезімнің тереңдігі, ойдың философиялық иірімдері, ұлттық рух пен әлемдік эстетикалық кеңістіктің үйлесімді тоғысуымен ерекшеленеді. Ақынның көркемдік жүйесі бірнеше деңгейден тұрады: образдар әлемі, символдық құрылым, поэтикалық уақыт пен кеңістік, лирикалық кейіпкердің психологиялық болмысы және эмоционалдық-экспрессивтік тәсілдер. Осы ерекшеліктерді талдау Мағжан поэзиясының күрделі табиғатын терең түсінуге мүмкіндік береді.

1.1. Мағжан лирикасындағы образдар әлемі

Мағжан поэзиясының негізгі ұстыны – көркемдік бейнелеу жүйесі. Ақын өлеңдерінде табиғат, махаббат, азаттық, ұлт тағдыры сияқты тұрақты тақырыптар кеңінен көрініс табады. Алайда бұл мотивтер дәстүрлі сипатта емес, ерекше нәзік психологиялық реңкпен, ішкі сезімдік толқынмен, символдық мәнмен берілген.

Мағжанның табиғат образдары тек сыртқы көріністің әсемдігін суреттеуге арналмаған; олар ақын жан дүниесінің айнасы, лирикалық кейіпкердің рухани күйін жеткізетін көркемдік құрал ретінде қызмет етеді. Мәселен, жел, күн, түн, ай, жұлдыз сияқты табиғи бейнелер адамның ішкі күйімен сабақтаса өріліп, поэтикалық мәтіндегі эмоционалдық кеңістікті қалыптастырады.

Сондай-ақ, ақынның махаббат лирикасы да терең символдық астарға ие. Сүйіспеншілік сезімі нәзік лирикалық формада беріле отырып, түйсіктегі алау, күй,

жарық сияқты образдар арқылы көркемдік-эстетикалық мазмұнға көтеріледі. Бұл Мағжан поэзиясына тән сыршылдықтың басты көрінісі.

1.2. Символдық поэтика және философиялық мазмұн

Мағжан поэзиясындағы ең маңызды белгілердің бірі – символизмге тән көркемдік құрылымның болуы. Ақынның шығармаларында символдар жүйесі тұтас эстетикалық әлем құрып, поэтикалық ойды тереңдетіп, мәтіннің философиялық мәнін арттырады.

Бостандық, жарық, күн, жалын, толқын сияқты символдар ұлттық сана, рухани жаңғыру, еркіндік идеяларын білдіретін тұрақты белгілерге айналған. Бұл тәсілдер ақынның өлеңдерін терең интеллектуалдық деңгейге көтереді. Мағжан символдарының мәндік ауқымы өте кең: бір ғана образ бірнеше түрлі философиялық мазмұнды қатар меңзей алады.

Мысалы, «күн» символы – бір жағынан жарық пен жылудың табиғи көзі ретінде берілсе, екінші жағынан рухани ояну, ұлттық серпіліс, болашаққа деген сенімнің метафорасы ретінде қолданылады. Бұл көпқабатты символдық құрылым ақынның көркемдік жүйесінің күрделілігін көрсетеді.

1.3. Лирикалық кейіпкердің психологиялық болмысы

Мағжан лирикасының тағы бір ерекшелігі – лирикалық кейіпкердің ішкі сезім әлемінің өте терең әрі жан-жақты бейнеленуі. Ақын өз жырларында адамның ішкі жан толғаныстарын, рухани қақтығыстарын, үміт пен күдік арасындағы күйін нәзік поэтикалық тәсілдер арқылы жеткізе біледі.

Лирикалық кейіпкер көбіне жалғыздық, сағыныш, елге деген махаббат, еркіндікке ұмтылу сияқты сезімдік күйлерді бастан кешеді. Бұл күй Мағжанның өзі өмір сүрген тарихи жағдайларымен де тығыз байланысты. Ақынның шығармаларында жеке адамның сезімі арқылы қоғамның рухани ахуалы, ұлттың тағдырлық мәселелері қатар көрінеді. Осы ерекшелік Мағжан поэзиясын ішкі психологиялық тереңдігі жағынан әлемдік лирика деңгейіне жақындатады.

1.4. Поэтикалық уақыт пен кеңістік

Мағжан поэзиясында уақыт пен кеңістік категориялары тек хронологиялық ұғым ретінде емес, поэтикалық образ жасауға арналған көркемдік тәсілдер ретінде қолданылады. Ақын көбіне «мәңгілік», «жарық», «түн», «ғашықтық уақыты» сияқты бейнелі уақыт формаларын қолданады. Бұл оның поэзиясына жұмбақтық, символдық тереңдік береді. Кеңістік те шартты-символдық мәнде көрініс табады: «алыстағы ел», «кең дала», «шексіздік», «аспан» сияқты образдар лирикалық кейіпкердің ішкі дүниесін ашуға қызмет етеді.

1.5. Мағжан поэзиясының эмоционалды-экспрессивтік ерекшеліктері

Ақын өлеңдерінің эмоционалды қуаты – оның поэтикалық даралығының негізгі белгілерінің бірі. Мағжан сөзінің музыкалылығы, дыбыстық әуезі, ырғақтың нақышпен құрылуы өлеңге ерекше әсерлілік береді. Аллитерация, ассонанс, дыбыстық қайталаулар, ырғақтық симметрия – ақын жиі қолданатын тәсілдер. Бұл әдістер өлеңнің эстетикалық әсерін күшейтіп қана қоймай, оның ішкі мазмұнын тереңдете түседі.

II БӨЛІМ. МАҒЖАН ТІЛІНІҢ ШЕБЕРЛІК ӨРНЕГІ

Мағжан Жұмабаевтың тілдік шеберлігі – оның ақындық болмысының ең көрнекті қырларының бірі. Ақынның сөз қолдану ерекшелігі, поэтикалық ойды бейнелеудегі нәзік сезімталдығы, тілдік құрылымдардың ерекше үйлесімі Мағжан поэзиясын қазақ әдебиетіндегі көркемдік жаңашылдықтың биік үлгісіне айналдырады. Оның поэтикалық тілі тек бейнелеу құралдарының байлығымен емес, ішкі музыкалылығы, ырғақтық әуезділігі және мағыналық тереңдігімен ерекшеленеді.

2.1. Мағжан поэзиясындағы метафоралық жүйе

Метафора – Мағжан поэзиясының басты көркемдік құралы. Ақынның метафоралары тек бейнелеу тәсілі емес, тұтас философиялық ойды жеткізетін семантикалық құрылым ретінде қызмет етеді.

Мағжан метафоралары бірнеше деңгейде көрінеді:

Сезімдік-эмоционалдык метафоралар

Ақын адам жанын отқа, жалынға, гүлге, толқынға теңей отырып, адамның ішкі сезім әлемін көркем әрі ықпалды түрде көрсетеді.

Эстетикалық-символдық метафоралар

Күн – үміт, жарық – ояну, түн – күйзеліс немесе тағдырдың қапасы ретінде суреттеліп, философиялық тереңдік береді.

Ұлттық дүниетаныммен сабақтас метафоралар

«Күлткенің иісі», «дала рухы», «желмен сыбысқан ел үні» сияқты тіркестер қазақтың этномәдени өрісін кеңейте түседі.

Мағжан метафораларының ерекшелігі – олардың көпқабатты мағына беруінде. Бір образ бірнеше деңгейде семантикалық жүктеме көтереді, бұл ақын тілінің күрделілігін көрсетеді.

2.2. Эпитет және теңеу қолданысының көркемдік қызметі

Мағжан поэзиясында эпитет пен теңеу өте жиі кездеседі, бірақ олар дәстүрлі сипатта емес; жаңа, тосын, күтпеген реңктермен ерекшеленеді.

Ақын эпитеттері көбіне эмоциялық бояуы қанық, бейнелі тіркестер болып келеді: «алтын ай», «жылаулы жүрек», «қыран көңіл», «мас гүл», «бұлтты ой» сияқты қолданыстар поэтикалық мәтіннің эстетикалық әсерін күшейтеді.

Теңеулер де қарапайым салыстырудан гөрі, психологиялық сипат алуға бейім:

«Жүрегім – жалын шоқ», «Сезімім – толқын», «Көңілім – алау» сияқты теңеулер ақынның ішкі күйін дәл береді.

Эпитет пен теңеудің осындай соны үлгілері Мағжан тілінің бейнелілік қуатын арттырып, поэтикалық ойлаудың даралығын көрсетеді.

2.3. Мағжан тіліндегі музыкалылық және дыбыстық үндестік

Мағжан өлеңдерінің ең маңызды қасиеттерінің бірі – олардың музыкалық табиғаты. Ақын дыбыстар үйлесімін орнымен қолдана отырып, өлеңнің эмоционалдық әсерін күшейтеді.

Музыкалылық бірнеше тәсіл арқылы жүзеге асады:

Аллитерация – дауыссыз дыбыстардың қайталануы

Ассонанс – дауысты дыбыстардың қайталануы

Ырғақтық симметрия – өлең жолдарының музыкалық құрылымы

Тембрлік әуез – өлеңнің ішкі интонациялық әуені

Мағжан өлеңін оқығанда «әуез» сезіледі: сөздер бір-біріне фонетикалық тұрғыдан үйлесіп, өлең музыкалық композицияға ұқсайды. Бұл қасиет ақын шеберлігінің ерекше белгілерінің бірі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мағжан Жұмабаевтың поэзиясы – қазақ әдебиетінің көркемдік-эстетикалық дамуындағы биік белестердің бірі. Ақын шығармашылығы ұлттық сөз өнерінің жаңаша сипат алуына, поэтикалық ойлау мәдениетінің кеңеюіне, әдеби тілдің бейнелілік мүмкіндіктерінің артуына айрықша ықпал етті. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Мағжан поэзиясының көркемдік жүйесі терең символдық мазмұнға, психологиялық лиризмге, философиялық ой-толғанысқа және ұлттық рухпен астасқан эстетикалық өрнекке негізделген күрделі құрылымнан тұрады.

Ақынның образдар әлемі ұлттық дүниетаным аясында ғана емес, әлемдік поэзиядағы модернистік тенденциялармен үйлесім тауып, кең семантикалық өріс қалыптастырады. Табиғат бейнелері, махаббат сезімі, азаттық идеясы, рухани ізденістер – барлығы да Мағжанның көркемдік әлемінде жаңа мазмұнға ие болып, символдық деңгейге

көтерілген. Бұл оның поэзиясын тек ұлттық әдебиеттің шеңберінде емес, әлемдік эстетика тұрғысынан түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында анықталған тағы бір маңызды қыр – Мағжан тілінің шеберлік өрнегі. Ақынның метафоралық жүйесі, эпитет пен теңеуді қолданудағы жаңашылдығы, дыбыстық әуезділік пен музыкалылықты шебер үйлестіруі оның поэтикалық тілін ерекше нәзік әрі терең етеді. Синтаксистік икемділік, сөз таңдаудың дәлдігі, авторлық неологизмдердің молдығы ақын тілінің өзіндік стилін қалыптастырып, қазақ поэзиясының көркемдік деңгейін жаңа биікке көтерді.

Мағжан поэзиясының көркемдік ерекшеліктері мен тілдік шеберлігі қазақ әдебиетінің дамуындағы модернистік бағыттың қалыптасуына негіз болды. Оның шығармашылығы ұлттық көркемдік ойды әлемдік поэтикалық ағымдармен байланыстырып, қазақ өлеңінің мүмкіндіктерін кеңейтті. Сондықтан Мағжан мұрасын жүйелі зерттеу – қазіргі әдебиеттану ғылымы үшін маңызды әрі өзекті бағыттардың бірі болып қала береді. Қорытындылай келе, Мағжан Жұмабаевтың ақындық әлемі өзіндік көркемдік жүйесімен, терең ой мен нәзік сезімге құрылған поэтикалық тіл өрнегімен ерекшеленетін әдеби феномен болып табылады. Ақынның тілдік және стильдік жаңашылдықтары қазақ әдебиетінің эстетикалық дамуына елеулі үлес қосып, оның шығармалары ұлттық руханияттың мәңгілік құндылықтары қатарынан орын алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қирабаев, С. *Мағжан поэзиясы*. – Алматы: Білім, 1995. – 240 б.
2. Нұрғали, Р. *Қазақ революциясы және әдебиет*. – Алматы: Жазушы, 2001. – 304 б.
3. Жұмаділов, Қ. *Мағжанның лирикалық әлемі: Поэтикалық талдау*. – Астана: Елорда, 2010. – 198 б.
4. Әбдірахманов, Б. *Қазақ поэзиясының көркемдік жүйесі*. – Алматы: Ғылым, 2014. – 276 б.
5. Жұмабаев, М. *Шығармалар жинағы. 2 томдық*. – Алматы: Жалын, 2002.
6. Мырзахметов, М. *Мағжанның ақындық әлемі*. – Алматы: Ана тілі, 2015. – 216 б.
7. Тәжібаев, Ә. *Қазақ поэзиясындағы бейнелеу құралдары*. – Алматы: Санат, 1998. – 190 б.
8. Оразбаева, Ф. *Тілдің коммуникативтік негіздері*. – Алматы: Рауан, 2000. – 208 б.
9. Қоңыратбаев, Ә. *Қазақ әдебиетінің тарихы*. – Алматы: Санат, 1994. – 328 б.
10. Сыздықова, Р. *Сөз құдіреті*. – Алматы: Ғылым, 1997. – 243 б.

© 2026 Bilimger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.